

Transatlantizm və Avrasiyaçılıq: bir medalın iki üzü

Dövlətlər arasında münasibətlərin çevrəsi genişləndikcə, intensivliyi artdıqca, siyasi, iqtisadi, mədəni əlaqələr dərinləşdikcə bu əlaqələrin xarakteri də mürəkkəbləşir. Sovet İttifaqının süqutundan sonra Qlobal siyasi sistemin vahid mərkəzəndən idarə olunmasının mümkünü ətrafında müzakirələr daha böyük miqyas almışdır. Bu prosesdə Transatlantik məkan özünü Yeni Dünya Nizamına düzgün istiqamət və biləcək yeganə güc mərkəzi kimi dünya ictimaiyyətinə və beynəlxalq hüququn subyektlərinə təlqin etməkdədir.

Özünü beynəlxalq siyasətin episentri hesab edən Qərb bütün vasitələrlə qlobal sabitliyin və sülhün bərqərar olunmasının onsuz mümkün olmadığını təbliğ edir. Bu təbliğat transatlantizm ideologiyasını əsaslandırmağa yönəlmişdir. "Transatlantizm nədir?", "onun başlıca aspektləri və məqsədləri nədən ibarətdir?" suallarına cavab axtarırkən, transatlantizmin siyasi ideologiya kimi ilk baxışdan cazibədar görünən tərəfləri ilə yanaşı o qədər də aydın görünməyən təhlükəli tərəflərini də açıq-aşkar sezmək olur.

Məsələyə tarixi kontekstdən yanaşdıqda, transatlantizm ideyasını ərəşəyə gətirən və onu qlobal müstəviyə çıxaran Qərb rəşional təfəkkürünün mahiyyəti də bütün tərəfləri ilə görünür.

Hələ XVII əsrdən etibarən beynəlmilləşməyə başlayan siyasi münasibətlər sistemi Qərb maraqları üzərində və güc faktoruna dayanaraq öz inkişaf xəttini müəyyən etdi. Təsədüfi deyil ki, Qərb dünyaya hegemonluğu məhz bu dövrdən etibarən özünü başlıca əlamətləri ilə göstərməyə başladı. Britaniya, İspaniya, Fransa, Portuqaliya, Hollandiya kimi dəniz dövlətləri dünya okeanlarının hələdici söz sahibləri kimi yürüdükləri ekspansiya siyasətlərini heç də suverenlik, xalqların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi prinsipləri üzərində qurmamışdılar. Əksinə, tutduqları və təsir dairəsinə saldıqları ərazilərdə yerli əhəlinin kütləvi qırğını, istismarı, qul əməyindən geniş şəkildə istifadə dünya tarixinə "ağ dəri" Qərb ağalığının qara səhifələri kimi həkk olunmuşdur.

Bütövlükdə Qərb dünyaya hegemonluğunu mərhələlərə ayırısaq, həmin zaman kəsirlərinin hər birində dünyanın siyasi, mədəni və hüquq tarixinə iz qoymuş müsbət və mənfi tərəfləri olan hadisə və proseslərlə qarşılaşmaq mümkündür. Lakin mahiyyət etibarilə Qərb dünyaya açılması onu qlobal miqyasda pozitiv və konstruktiv gücə çevirə bilmədi. Təəssüf ki, sonrakı yüzilliklər boyu da bu reallıq dəyişməyərək bəşəriyyətə Qərb hegemonluğunun utandırıcı örnəklərini yaşatmağa davam etdi. Beləliklə, dünya ilə Qərb tanışlığının ta ilkin zamanından etibarən bir tərəfdə güclü, digər tərəfdə isə əzizlən və istismar olunan xalqlar qarşılıqlı formalaşmağa başladı. Keçən əsrin 60-cı illərində müstəmləkələrin böyük ümidlərlə Qərb asılılığına son qoymaq uğrunda mücadilələrinin sonunda əldə olunan istiqlalyyət də onları real müstəqilliyə qovuşdura bilmədi. Bu dövlətlərin əksəriyyətinin əldə etdikləri istiqlalyyət qısa zaman ərzində formal müstəqilliklə əvəz olundu. Nəticədə, böyük coğrafi əraziləri əhatə edən, eyni zamanda, geopolitik baxımdan strateji nöqtələrdə yerləşən yenicə müstəqillik qazanmış dövlətlər Qərb neoimperializminin hədəflərinə çevrildilər və yenidən onun təsir altına düşdülər.

Müstəqil dövlətlərə qarşı müxtəlif bəhanələrlə güc tətbiqi Qərb siyasi texnologiyasının çoxdan istifadə etdiyi siyasi alətlərdən biridir. Hələ ikinci Dünya müharibəsinin sonuna yaxın ABŞ-a və digər müttəfiq dövlətlərə qarşı real təhlükənin sovuşduğu bir zamanda, onun Yaponiyaya atom zərbələri endirməsi heç də qlobal siyasi sabitliyi bərqərar etmək istəyindən irəli gəlmirdi. Əksinə, dünyanın yeni maraq dairələrinə bölünməsi

ərəfəsində ABŞ öz siyasi iddialarını nəyin bahasına olursa-olsun təmin etmək istəyini belə bir kütləvi qırğın silahının dili ilə ifadə edirdi. Dünya tarixində ilk dəfə atom silahını istehsal edən və onu ilk dəfə bəşəriyyətə qarşı amansızcasına istifadə edən Amerika Birləşmiş Ştatları məhz bu dövrdən başlayaraq, Transatlantizm Baş Qərargahı kimi dünya arenasında öz yerini təyin etməyə çalışdı. Sonrakı dövrlərdə Vyetnam, İraq, Əfqanıstana münasibətdə tətbiq olunan eyni üsul dünyanın geopolitik nöqtələrində Transatlantik məkanın maraqlarına cavab verəcək siyasi mühitin formalaşdırılması cəhdləri idi.

Etiraf etmək lazımdır ki, Orta dövr intibahından başlayaraq Qərb sivilizasiyası bəşər tarixinə bir çox dəyərlər də qazandırmışdı. Avropa öz dəyərlər sistemi ilə sonradan daha geniş məkanı əhatə edəcək unikal sivilizasiya modeli ortaya qoymuş, Avropa İttifaqının təmsalında öz siyasi birliyinə yarıda bilmişdir. Lakin bu sivilizasiya modeli özlüyündə nə qədər mütarəqqi olsa da, milli dövlət və insan inkişafını əsas ideya xətti kimi müəyyən etsə də, həmişə özündən kənar dünyaya qarşı münasibətdə konstruktivlik, dözümlülük və xoş məram nümayiş etdirməkdə çətinlik çəkmişdir.

Transatlantik məkanın beynəlxalq hüquq subyektlərinə münasibətdə müəyyənləşdirdiyi əməkdaşlıq strategiyası bərabər hüquqlu tərəfdaşlıq görüntüsü yaratsa da, əslində bu strategiyanın başlıca məqsədi mümkün olan və olmayan bütün vasitələrlə Qərb dünyada yeganə söz sahibi olmasını

yaxşı anlayır ki, qlobal arenada güclü təsir qüvvəsinə nail olmaq və onu daim qoruyub saxlamaq üçün böyük maliyyə imkanlarına malik olmaq, beynəlxalq ticarətdə dominantlığı qoruyub saxlamaq, iqtisadiyyatda innovativ metodlar tətbiq etmək başlıca şərtlərdir. Statistik məlumatlara nəzər salsaq görürük ki, dünya üzrə ən çox ümumdaxili məhsula malik olan ilk on dövlətin beşi -ABŞ, Almaniya, Böyük Britaniya, Fransa, İtaliya Transatlantik məkanın təmsilçiləridir. Həmin dövlətlərin ÜDM-nin məcmusu 29 trilyon dollardan çoxdur. Sözsüz ki, bu dövlətlər dünyada iqtisadi güc mərkəzinin ünvanının dəyişməsinə heç bir halda qəbul etməzlər.

Beləliklə, Qərb dünyası ticarətdə, iqtisadi texnologiyaların tətbiqində nə qədər innovativ və avanqard olsa da, qlobal müstəvidə Qərb hegemonluğuna alternativ güc mərkəzlərinin yaranmasına bir o qədər konservativ münasibət bəsləyir.

Lakin bütün bu amillər heç də transatlantik məkanda bütün siyasi baxışların və məqsədlərin üst-üstə düşməsi anlamına gəlməməlidir. Xüsusilə, ABŞ-ın şəriksiz dünya ağalığı iddiasının kontinental Avropada qısqancılıqla qarşılanması belə düşünməyə əsas verir. İkinci Dünya müharibəsində qədər beynəlxalq siyasətdə daha üstün mövqeyə malik olan Avropa sonrakı dövrdə ABŞ-ın diktəsi ilə müəyyənləşdirilən qlobal siyasi oyun qaydaları ilə hərəkət etməyə məcbur oldu. Sözsüz ki, belə bir situasiyanın yaranması Almaniya və Fransa kimi Avropanın hələdici dövlətlərinin siyasi manevr imkanlarını məhdudlaşdırmışdır. Bu baxımdan,

Transatlantik məkanın beynəlxalq hüquq subyektlərinə münasibətdə müəyyənləşdirdiyi əməkdaşlıq strategiyası bərabər hüquqlu tərəfdaşlıq görüntüsü yaratsa da, əslində bu strategiyanın başlıca məqsədi mümkün olan və olmayan bütün vasitələrlə Qərb dünyada yeganə söz sahibi olmasını təmin etməkdən, iqtisadi, mədəni, hərbi üstünlüyünü qlobal müstəvidə möhkəmləndirməkdən ibarətdir.

təmin etməkdən, iqtisadi, mədəni, hərbi üstünlüyünü qlobal müstəvidə möhkəmləndirməkdən ibarətdir. ABŞ öndərliyində Qərb dominantlığının qatı müdafiəçisi Corc Fridmanın "Növbəti yüz il: XXI əsrin öncəgörü-mü" kitabında bu tezis açıq şəkildə ifadə olunur. Müəllifin fikrincə, Qərb təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün transatlantik məkandan kənarında konflikt ocaqlarının olması vacibdir və mütləqdir. Dünyanın diqqətini həmin nöqtələrə yönəltməklə və süni olaraq yaradılmış münaqişələri idarə etməklə Qərbdə davamlı sülh və sabitliyi bərqərar etmək mümkündür. Deməli, dünyanı gözləyən əsas təhlükə ondan ibarətdir ki, bəşəriyyətin hakim ideologiyasına çevrilmək iddiasında olan Transatlantizm öz xoşbəxtliyini digərlərinin bədbəxtliyi üzərində qurmağa əsas strateji xətt olaraq hədəfləmişdir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Transatlantizmin hədəf seçdiyi qlobal terrorizm elə onun özünün idarə etdiyi proseslərin açıq təzahürü və görüntüsüdür.

Məhz bu rakursdan baxdıqda Qərb özünü üçün müəyyənləşdirdiyi təhlükəsizlik zolaqlarının həndəvərində münaqişəli situasiyalar yaratması - **Transatlantik məkanın genişlənmə strategiyasının tərkib hissəsi kimi** öne çıxır.

ABŞ-ın dövlət katibi Con Kerrinin ABŞ hegemonluğunu dünyanın zəruri siyasi reallığı kimi dünya ictimaiyyətinə sırımaq cəhdləri onun bəyanatında açıq şəkildə belə ifadə olunur: "Biz şərtsiz olaraq dəyişən və gərgin dünyada yaşayırıq. Lakin dəyişməyən bir şey vardır - dünyada ABŞ liderliyinə olan ehtiyac".

İqtisadi güc mərkəzi olaraq Transatlantik məkanın mövqələrinin möhkəmləndirilməsi də bu ideologiyanın ana xəttidir. Qərb çox

Cavanşir Feyziyev
Milli Məclisin deputatı,
fəlsəfə doktoru

yə çalışdığından, ilk baxışdan transatlantizm ideologiyasının konstruktivizmə əsaslandığı haqda təəssürat yaranır. Lakin Qərb in son məqsədinin belli olması ilə həmin təəssüratın yanıldıcı olduğu üzə çıxır. "Ərəb baharı" adı altında baş verən hadisələr Qərb in demokratiya, insan hüquqları kimi ali dəyərləri öz məqsədlərinin iyrenc şəkildə gerçəkləşdirilməsi vasitəsinə çevirdiyinin ən bariz örnəyidir. Bu xüsusda, Misirdə leqal hakimiyyətin ardıcıl olaraq bir neçə dəfə devrilməsini xatırlatmaq kifayətdir. Əslində, Liviya, Tunis, Misir, Suriya kimi dövlətlərdə baş verənlər həmin coğrafi məkanda doğulmaqda olan demokratiya rüşeymlərinin məqsədi şəkildə məhv edilmişdir. Bu prosesdə son məqsədin həmin dövlətlərdə kövrək siyasi mühit yaratmaqla Qərb in diktəsi altında hərəkət edən vassal hakimiyyətlər qurmaq olduğu aydın şəkildə görünməkdədir.

Transatlantizm alternativ kimi çıxış etməyə və Rusiyanın öndərliyi ilə Şərqdə formalaşmağa iddialı olan Avrasiyaçılıq ideologiyasının da eyni üsullarla yeni müstəqillik əldə etmiş dövlətləri öz siyasi maraqlarının təmin olunması vasitəsinə çevirmək cəhdləri göz önündədir.

Hazırda dünyada cərəyan edən gərgin siyasi proseslər, qlobal kapital bölgüsündə artan bərabərsizlik, konflikt ocaqlarının durmadan çoxalması dünya siyasətində hakim olmağa can atan hər iki ideologiyanın dünyada **sabitləşdirici deyil, xaosyaradıcı amilə çevrildiyini** söyləməyə əsas verir. Bu baxımdan, Transatlantizm və Avrasiyaçılıq doktrinalarını bir medalın iki üzü də adlandırmaq olar. Deməli, dünya nizamının, beynəlxalq siyasi-iqtisadi münasibətlər sisteminin Transatlantizm və Avrasiyaçılıq maraqları üzərində deyil, bərabər hüquqlu tərəfdaşlıq prinsipi əsasında, dünya birliyinin bütün subyektlərinin iştirakı ilə rekonfigurasiyasına ciddi ehtiyac vardır. Xüsusilə, bu prosesdə yeni nəsil dünya dövlətlərinin fəal şəkildə iştirakı zəruridir. Bu baxımdan, geopolitik maraqların toqquşduğu həssas coğrafi məkanda yerləşən Azərbaycanın indiyə qədər sərgilədiyi rəşional və konstruktiv siyasi mövqeyi yeni nəsil dünya dövlətləri üçün əsl örnəkdir. Azərbaycan dünyaya nümunəvi inkişaf modeli təqdim etməklə, müstəqillik yenice qazanıldığı halda belə xarici təsirlərdən xilas olmağın, milli maraqlar üzərində dayanmış işlək siyasi mexanizm yaratmağın mümkün olduğunu sübut etmişdir. Bu prosesdə Azərbaycan təsəvvür olunmaz dərəcədə ədalət-sizliklərlə, qüvvə münasibətdə qarşılaşmışdır. Vaxtaşırı Azərbaycana qarşı insan haqlarının, söz və mətbuat azadlığının qorunması adı altında edilən təzyiqlər əslində onu müstəqil siyasət yeritməkdən imtina etməyə səsləyən çağırışdan başqa bir şey deyil. Lakin belə cəhdlər Azərbaycanı öz haqq yolundan heç zaman döndərə bilməmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin dünyada baş verən siyasi proseslər, qlobal münasibətlər sisteminə beynəlxalq hüququn tutduğu yer haqqında söylədiyi bir fikir dərin siyasi məna kəsb edir: "Biz görürük ki, beynəlxalq hüquq normaları işləmir. Kimin gücü varsa, o da haqlıdır və bu, reallıqdır. Bu, xoşagəlməyən reallıqdır, ancaq biz real dünyada yaşayırıq, biz virtual dünyada yaşamırıq". Real dünya mənzərəsini dəqiqliklə ifadə edən dövlət başçısının bu fikirləri Azərbaycanın gerçək qlobal siyasi proseslərdən düzgün nəticə çıxardığını təsdiq edir.